

Näringsutskottets betänkande

1984/85:34

om löntagarfondstyrelsernas verksamhet

Ärendet

I motion 1984/85:365 av Jörn Svensson m. fl. (vpk) hemställs att riksdagen uttalar sig för en förändring av löntagarfondernas inriktning och styrning i enlighet med vad som anförs i motionen och hemställer hos regeringen om förslag i enlighet härmed.

Sammanfattning

Utskottet avstyrker motionen med hänvisning till de ställningstaganden som gjordes när riksdagen hösten 1983 beslöt om inrättande av löntagarfonderna. Motionen får stöd i en reservation (vpk) och avvisas i en annan (m. c. fp) med uttalande av att löntagarfonderna måste avskaffas.

Motionen

Löntagarfondernas verkningar på ekonomi och industriell utveckling blir väsentligt olika beroende på vilken inriktning man ger dem, anförs det i motionen. Om fonderna verkar som andra institutionella placerare centraliseras resurser till befintliga storindustrier. Sannolikt blir följden också ett penningflöde från perifer region till ledande industriella centra. Fonderna kan också göra medvetna prioriteringar och långsiktiga, samordnade placeringar. De kan då främja bestämda tendenser av industripolitisk, teknologisk och regionalpolitisk natur. Mot detta kan invändas att varje fond skall själv besluta om sina placeringar enligt gällande bestämmelser och inte ta politiska direktiv. Väljarna har emellertid, menar motionärerna, önskat att löntagarfonderna skulle bli ett medel som kunde avvärja kriser i deras egen region, främja löntagarnas intressen och bidra till insyn och demokratisering i ekonomin. Motionärerna begär fyra förändringar. (1) Fonderna bör få i uppdrag att medverka i den långsiktiga uppbyggnaden av arbetsmarknad och näringsliv i de egna regionerna. (2) Fonderna bör gemensamt kunna engagera sig i nationella projekt för förnyelse av ekonomi och näringsliv: särskilt bör de då uppmärksamma projekt som syftar till nationell självständighet och tendenser som stämmer med löntagarnas övergripande samhällspolitiska strävanden. (3) Nuvarande begränsningar av fondernas tillåtna ägarandelar i ett och samma företag bör avskaffas. (4) Fonderna bör öppnas för demokratisk styrning och insyn, t. ex. genom att få valda representantskap.

Uppgifter i anslutning till motionen

Bestämmelser och uttalanden om inriktningen av löntagarfondstyrelsernas placeringar

De fem löntagarfonderna – delfonder inom allmänna pensionsfonden med särskilda styrelser – har inrättats enligt beslut av riksdagen i december 1983. De medel, till största delen vinstskatter från företagen, som löntagarfondstyrelserna disponerar får – enligt 36 § lagen (1983:1092) med reglemente för allmänna pensionsfonden – placeras i aktier i svenska aktiebolag, i vissa skuldebrev som utfärdats av svenska aktiebolag och som riskkapital i svenska ekonomiska föreningar.

I proposition 1983/84:50 om löntagarfonder uttalades att på löntagarfondstyrelsernas medelsförvaltning borde ställas krav på god avkastning, långsiktighet och riskspridning (s. 78). Verksamheten borde inriktas på aktieköp i svenska företag till gagn för svensk produktion och sysselsättning. Dessutom borde löntagarfondstyrelserna kunna medverka till en förbättrad riskkapitalförsörjning i kooperativa företag.

I propositionen anfördes under rubriken Regional anknytning (s. 81 bl. a.):

I syfte att sprida inflytande bör löntagarfondstyrelserna ges en decentraliserad förvaltning. I reglementet bör därför slås fast att löntagarfondstyrelsens regionala inriktning skall komma till uttryck i rekryteringen av styrelseledamöter. Detta innebär dock inte att fondstyrelserna skall tilldelas ett regionalpolitiskt ansvar eller att kapitalplaceringarna skall begränsas till vissa regioner.

Däremot innebär den föreslagna regeln att varje löntagarfondstyrelse genom sin personsammansättning skall ges en klar förankring i en geografiskt sammanhållen region. Ledamöter och suppleanter i en styrelse bör alltså genom bosättning eller på annat sätt ha anknytning till den geografiska regionen.

Någon formell eller strikt geografisk avgränsning av de fem regionerna är inte nödvändig. En region bör dock omfatta norra Sverige. Mellansverige bör indelas i två regioner samt västra och södra Sverige i var sin region.

Arbetsmarknadsutskottets yttrande (AU 1983/84:1 y) över propositionen innehöll bl. a. följande:

Utskottet anser för sin del att styrelsernas regionala anknytning är mycket betydelsefull. Det är enligt utskottets mening riktigt att fonderna i sin placeringspolitik inte skall ha några uttalade regionalpolitiska mål. Men det betyder inte att deras verksamhet saknar regionalpolitisk betydelse. Styrelsernas regionala anknytning innebär att resp. styrelse kommer att ha särskild kunskap om utvecklingsförutsättningarna i den egna regionen. Det finns därigenom bättre förutsättningar än vad annars skulle varit fallet att i resp. region, t. ex. norra Sverige, finna sådana framtidsinriktade projekt som är en förutsättning för kapitalplacering.

Finansutskottet, som slutligt beredde ärendet, anförde bl. a. följande (FiU 1983/84:20 s. 71):

Enligt utskottets mening får det förutsättas att fondstyrelserna genom sin löntagardominans och sin regionala förankring är väl så skickade att göra de bedömningar som erfordras för att deras placeringar skall nå bästa samhällseliga effekt. Inget hindrar heller att en löntagarfondstyrelse, om så bedöms lämpligt i det enskilda fallet, kan stödja t. ex. löntagarkollektiva företag eller samhällseliga industrier.

I avvikande meningar resp. reservationer tog de borgerliga partiernas representanter i de båda utskotten avstånd från förslaget om löntagarfonder, medan vänsterpartiet kommunisternas företrädare stödde en motion (vpk) med delvis samma innebörd som den nu föreliggande.

Högsta tillåtna ägarandelar

En löntagarfondstyrelse får enligt 37 § reglementet för allmänna pensionsfonden inte förvärva så många aktier i ett börsnoterat bolag att röstvärdet för dessa uppgår till 8 % eller mer. Motiveringen är att allmänna pensionsfondens samlade andel av röstetalet skall understiga 50 %, eftersom fondstyrelserna i annat fall skulle få "ett aktieinnehav som är så stort att de kan tvingas ta på sig ett företagaransvar" (prop. 1983/84:50 s. 79). Den för löntagarfondstyrelserna tillåtna andelen är betingad av att fjärde fondstyrelsen får förvärva aktier upp till 10 % av röstvärdet.

Vänsterpartiet kommunisterna begärde när löntagarfondstyrelserna tillkom att någon begränsningsregel av detta slag inte skulle införas för dessas del.

Val av styrelser i allmänna pensionsfonden

Enligt 31 § reglementet skall varje löntagarfondstyrelse bestå av nio ledamöter, för vilka skall finnas fyra suppleanter. Ledamöter och suppleanter förordnas av regeringen. Av dem skall minst fem resp. två företräda löntagarintressena. När ledamöter och suppleanter utses skall det ses till att styrelserna får en regional anknytning.

I propositionen om löntagarfonder aviserades en utredning av frågan huruvida ledamöterna i allmänna pensionsfondens fondstyrelser i framtiden borde utses genom direkta val (prop. 1983/84:50 s. 53). En sådan utredning har tillsatts enligt regeringsbeslut i maj 1984 (Fi 1984:04; särskild utredare: docent Björn von Sydow). Förstahandsuppgiften för utredningen är enligt direktiven (dir. 1984:26) att överväga om det bör införas ett system med direktval av de nio fondstyrelserna. En fråga som skall prövas är om en övergång till direkta val av fondstyrelserna bör leda till att antalet ledamöter och suppleanter ökas så att det finns utrymme för att olika intressen blir företrädade i styrelserna. En tid av två år har anslagits för utredningsarbetet.

Löntagarfondstyrelsernas hittillsvarande placeringspolitik

Löntagarfondstyrelserna inledde sin verksamhet under andra halvåret 1984. Vid årsskiftet 1984-1985 redovisades ett sammanlagt värdepappersinnehav om 1 254 milj. kr. Därutöver var 363 milj. kr. placerade kortfristig på penningmarknaden. Antalet företag som var representerade i resp. löntagarfondstyrelses portfölj var för första löntagarfondstyrelsen (Sydfonden) 51, för andra (Västra löntagarfonden) 34, för tredje (Trefond Invest) 30, för fjärde (Mellansvenska löntagarfonden) 30 och för femte (Nordfonden) 26. Den övervägande delen av placeringarna avsåg börsnoterade aktier: de fem största engagemangen för löntagarfondstyrelserna sammantaget fanns i MoDo, Saab, Volvo, ASEA och AGA. Till någon del gav placeringarna uttryck för en tendens till regional inriktning.

I löntagarfondstyrelsernas årsredovisningar för år 1984 förekommer ingen mera omfattande diskussion av placeringspolitiken. Några uttalanden kan noteras. Västra löntagarfonden uppger att intresset för dess verksamhet har ökat hos näringslivet i regionen. Trefond Invest inriktade under det första skedet sina placeringar på köp av aktier i större svenska verkstadsföretag. Senare har några större poster i mindre, ej börsnoterade, företag förvärvats. Dessa företag väntas, heter det i årsredovisningen, få en intressant utveckling på sikt och kunna komma att behöva kapital för expansion. Mellansvenska löntagarfonden har haft som huvudinriktning att i sin portfölj skapa en stabil bas av lönsamma storföretag. "Därutöver avser fonden att placera i företag, där situationen är mer spännande men också mer svårbedömd." Dess styrelse, fjärde löntagarfondstyrelsen, upplyser om att den under verksamhetsåret 1984 sammanträdde på fem olika orter i regionen, varvid information om näringslivet i de olika länen inhämtades. I Nordfondens årsredovisning uttalar ordföranden, landshövding Bertil Löfberg, i en översikt bl. a.:

Fonderna skall — — — enligt — — — riksdagsbeslut inte bedriva regionalpolitik. Det går emellertid inte att komma ifrån att de är förankrade i bestämda regioner och följaktligen särskilt bör intressera sig för dessa regioners utveckling. — — —

Även småföretagen bör kunna få del av fondernas aktivitet. Nordfonden har samtidigt som den arbetat med att bygga upp en basportfölj av aktier bidragit med kapital till norrländska småföretag. Det gäller Fjällräven, Ljusne-Kätting och Hårdfurugolv AB. Men även många börsnoterade storföretag som fonden satsat på, exempelvis Boliden, MoDo, SCA, Sandvik, har verksamhet i regionen. Den regionala anknytningen har således inte glömts bort i sammanhanget.

Utskottet

Motion 1984/85:365 (vpk) går ut på att löntagarfondstyrelsernas verksamhet skall genom centrala politiska beslut ges en förändrad inriktning, vilken enligt motionärernas uppfattning bättre än den nuvarande skulle svara mot folkflertalets intressen och önskemål. En huvuduppgift för varje löntagar-

fondstyrelse skulle vara att medverka i en långsiktig uppbyggnad av näringslivet i den egna regionen. Gemensamt skulle styrelserna kunna engagera sig i nyskapande nationella projekt. För att dessa syften skall kunna tillgodoses borde den nuvarande begränsningen av fondstyrelsernas tillåtna ägarandel i börsnoterade företag slopas och en demokratisk styrning av fonderna genomföras, t. ex. genom valda representantskap. Motionärerna vill att riksdagen skall uttala sig för en förändring av detta slag.

Frågan om inriktningen av löntagarfondstyrelsernas verksamhet har ingående prövats av riksdagen hösten 1983 i samband med beslutet om deras tillkomst. Därvid tog riksdagen ställning till bl. a. just de önskemål som nu åter framförs i motion 1984/85:365 (vpk). Några grundläggande uttalanden om innebörden av och syftet med löntagarfondstyrelsernas regionala anknytning har återgivits i det föregående, liksom också motiven för den föreskrivna begränsningen av allmänna pensionsfondens och dess delfonders engagemang i individuella börsnoterade företag. Frågan om direkta val av ledamöter i löntagarfondstyrelserna är som framgått under utredning.

Utskottet finner inte något skäl för riksdagen att nu ändra på de riktlinjer för löntagarfondstyrelsernas verksamhet som tillämpas sedan dessa styrelser trädde i funktion förra året. Det bör få ankomma på styrelserna – där representanter för löntagarna är i majoritet – att även fortsättningsvis utveckla verksamheten till landets och de närmast berörda regionernas bästa enligt de grunder som riksdagen har angett genom sitt konstituerande beslut. Med det sagda avstyrker utskottet motionen.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motion 1984/85:365.

Stockholm den 22 maj 1985

På näringsutskottets vägnar

NILS ERIK WÅÅG

Närvarande: Nils Erik Wååg (s), Lilly Hansson (s), Erik Hovhammar (m), Lennart Pettersson (s), Sten Svensson (m), Wivi-Anne Radesjö (s), Karl-Erik Häll (s), Per Westerberg (m), Christer Eirefelt (fp), Birgitta Johansson (s), Ivar Franzén (c), Nic Grönvall (m), Per-Ola Eriksson (c) och Lars Andersson (s).

Reservationer

1. Erik Hovhammar (m), Sten Svensson (m), Per Westerberg (m), Christer Eirefelt (fp), Ivar Franzén (c), Nic Grönvall (m) och Per-Ola Eriksson (c) anser att utskottets yttrande och hemställan bort ha följande lydelse:

Motion 1984/85:365 (vpk) --- (=utskottet) --- detta slag.

De borgerliga partierna har, i riksdagen senast vid behandlingen i februari i år av frågan om riktlinjer för den ekonomiska politiken (FiU 1984/85:10), slagit fast att löntagarfonderna måste avskaffas och att avvecklingen av dem måste vara definitiv. Motion 1984/85:365 (vpk) ger uttryck för en rakt motsatt strävan. Löntagarfonderna skulle inte bara bibehållas utan på ett än mer utpräglat sätt än nu användas som instrument för en samhällsomdaning i socialistisk riktning. Utskottet tar avstånd från dessa intentioner och avstyrker sålunda motionen.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motion 1984/85:365.

2. Jörn Svensson (vpk) anser att utskottets yttrande och hemställan bort ha följande lydelse:

Motion 1984/85:365 (vpk) --- (=utskottet) --- detta slag.

Utskottet instämmer med motionärerna. Löntagarfondstyrelsernas verksamhet måste få en sådan inriktning att den verkligen främjar löntagarnas intressen.

Ett grundläggande krav är att löntagarfondstyrelsernas satsningar görs utifrån samhällsekonomiska och inte snävt företagsekonomiska kalkyler. Den regionala förankringen måste komma till uttryck på ett helt annat sätt än nu. Varje löntagarfondstyrelse måste uttryckligen få i uppdrag att främja näringslivet och sysselsättningen i sin region och sålunda bidra till regional balans. Löntagarkooperativa företag och nya samhälleliga industrier som bidrar till teknisk och ekonomisk förnyelse bör särskilt stödjas. Den nuvarande begränsningen av fondstyrelsernas tillåtna ägarandelar måste slopas och en demokratisk insyn i och styrning av fondernas verksamhet genomföras enligt de riktlinjer som motionärerna anger. Regeringen bör snarast lägga fram förslag till sådana ändrade regler för löntagarfondstyrelsernas verksamhet som utskottet har här uttalat sig för.

Utskottet hemställer

att riksdagen med bifall till motion 1984/85:365 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört.